

Андрій ШИЛО,
заступник прокурора
Ленінського району
м. Севастополя,
юрист 1 класу

ВПЛИВ НОВОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА РОЗРОБКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА

Ключові слова: корупція; хабарництво; криміналістична характеристика; криміналістична методика; розслідування злочину.

Ознаки хабарництва та інших проявів корупції в органах влади й управління спостерігаються давно і всюди, але останнім часом проблема протидії корупції в Україні постала досить гостро. За даними впливових міжнародних організацій, Україна зайняла 146 місце за рівнем корумпованості [1, 4].

Зважаючи на офіційну статистику МВС України, показники хабарництва у першому півріччі 2010 року свідчать про загальну негативну динаміку, але, аналізуючи динаміку за видами (одержання хабара та давання хабара) та регіонами, можна зробити висновок, що загальна статистика не відображає істинної картини – кількість фактів давання хабара збільшилася, а в деяких областях динаміка не тільки позитивна за напрямом, а й велика за показниками [2, 21, 25].

Чи не найперша роль у дослідженні теоретичних і практичних проблем протидії хабарництву належить криміналістиці. Зокрема, це проявляється у розробці методики розслідування зазначеного виду злочинів. Значний внесок у цей науковий напрям зробили вчені-криміналісти України та інших держав. Серед них Т.В. Авер'янова, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.К. Гавло, В.Г. Гончаренко, В.С. Давиденко, А.В. Дулов, О.Н. Колісниченко, В.С. Кузьмичов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Г.А. Матусовський, Я.Є. Мишков, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін. Водночас слід зазначити, що не всі питання вирішені, а окремі аспекти ще й дотепер вивчені недостатньо.

12 грудня 2003 року у м. Меріда (Мексиканські Сполучені Штати) Україна підписала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції [3], яка ратифікована Верховною Радою України Законом від 18 жовтня 2006 року [4]. Згідно з цією Конвенцією держави-учасниці зобов'язуються посилити заходи щодо протидії корупції, а також міжнародне співробітництво в цій сфері. Приєднавшись до Конвенції, Україна взяла на себе зобов'язання реформувати своє законодавство у вказаній сфері.

11 червня 2009 року Верховна Рада України прийняла низку законів, спрямованих на запобігання, протидію корупції і посилення відповідальності за вчинення корупційних діянь. На заміну Закону України «Про боротьбу з корупцією» [5] було прийнято Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» [6], який вступить у дію з 1 січня 2011 року. Відповідно, з цієї дати втратить чинність Закон України «Про боротьбу з корупцією». Також Верховна Рада прийняла ще два Закони: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [7] та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних діянь» [8], які також вступлять в дію з 1 січня наступного року.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» нагляд за виконанням законів у сфері протидії корупції здійснюватиметься Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами. Взагалі органи прокуратури згідно з новим антикорупційним законодавством будуть наділені

більш широким колом повноважень порівняно з чинним законом.

Це означає, що практична потреба у науково-методичних рекомендаціях з виявлення і розслідування даного виду злочинів існує й існуватиме завжди. До того ж стан цієї проблеми в нашій країні та прийняття нового законодавства змушує знову звернути увагу на розробку нових і вдосконалення вже існуючих криміналістичних прийомів та методів, що становлять систему методики розслідування хабарництва як найчастішого прояву корупції.

Метою даної статті є виявлення впливу, який здійснить на методику розслідування хабарництва вступ у дію нового антикорупційного законодавства України.

Взагалі корупція має багато вимірів, і для того, щоб обмежитися в подальшому аспектами, які стосуються саме хабарництва, використаємо класифікаційну схему за ознакою поширення корупції у вертикалі державних інститутів, запропоновану Г.Л. Шведовою [9]. З цього погляду вона виділяє три рівні корупції в суспільстві. Перший, низовий, рівень утворюють корупційні відносини на «побутовому» рівні громадян у сфері обслуговування, охорони здоров'я, освіти тощо. Це власне корупція у формі хабарництва, «подарунків», головним чином у вигляді грошей чи матеріальних предметів, матеріалізованих «подяк». Другим, середнім, рівнем корупції називається корупція на місцевому рівні, зокрема у місцевих органах. На цьому рівні корупційні діяння стосуються вже не так громадян, як здебільшого суб'єктів підприємницької діяльності – дрібно-го та середнього бізнесу, місцевої мережі банківської системи тощо. Нарешті третій рівень корупційних дій проявляється на вищих щаблях державної влади та суспільства: політична еліта, правоохоронні органи – прокуратура, вищі судові установи тощо. Якщо говорити стисло, то характерною ознакою корупції першого рівня є звичайний хабар, характерною ознакою корупції другого рівня є незаконне отримання послуг та пріоритетів (пропозицій тощо) і, нарешті, характерною ознакою корупції третього рівня є незаконний доступ до влади.

Стосовно запропонованої класифікації Г.Л. Шведова робить зауваження. Може скластися враження, що для корупції другого та третього рівнів гроші зникають зі схем корупційних відносин, але це зовсім не так. Насправді гроші для даних рівнів стають великими (для другого рівня – на десятки та сотні тисяч доларів) й дуже великими (для третього рівня – на десятки та сотні мільйонів до-

ларів), а змінюється тільки технологія їх отримання, від примітивної безпосередньої через хабар до завуальованих схем: пропозицій, преференцій – для другого рівня та опосередкованих форм у вигляді важелів влади – для третього рівня.

Таким чином, хабарництво у прямому чи завуальованому вигляді присутнє в усіх корупційних схемах, що підкреслює необхідність дослідження цих явищ у тісному зв'язку.

Як відомо, успіх розслідування будь-якого злочину багато в чому визначається вмінням слідчого проникнути не лише в кримінально-правову, а й криміналістичну його сутність, визначити його криміналістичну характеристику. Криміналістична характеристика злочинів – це система узагальнених теоретичних даних (науково узагальненої інформації) та розроблених на їхній основі наукових висновків і рекомендацій щодо найважливіших криміналістично значущих ознак розслідуваних суспільно небезпечних діянь [10, 19].

Головна властивість криміналістичної характеристики проявляється в тому, що вона завжди є джерелом висунення версій і визначення напрямів криміналістичної діяльності у розслідуванні справи. І в цьому полягає головне призначення криміналістичної характеристики. На даному етапі в науці сформувалося уявлення про криміналістичну характеристику злочину не лише як про інформаційну основу методики розслідування, а й як про самостійну окрему теорію, здатну генерувати практичні знання про закономірності злочинної діяльності і тим самим сприяти виробленню нових методів розслідування [11, 6], що визначає її прямиий зв'язок з криміналістичною методикою розслідування злочинів.

У цей час, незважаючи на розбіжність поглядів щодо змісту структури криміналістичної характеристики злочину, більшість криміналістів зблизилися в розумінні цієї характеристики як такої, що дає можливість забезпечити ефективність розслідування злочинів, модельної системи криміналістично значимих відомостей описово-статистичного характеру, взаємозв'язаних тим або іншим способом ознак виду, різновиду чи групи злочинів. Саме як інформаційна основа методичних рекомендацій криміналістична характеристика «постачає» методиці розслідування дані про закономірності зв'язків між елементами злочинної діяльності [12, 35].

Традиційно до криміналістичної характеристики відносять наступні елементи: а) спосіб вчинення злочину; б) предмет безпосереднього посягання;

в) місце, час, обстановка вчинення злочину; г) слідова картина злочину; д) особа потерпілого [13, 343–345]. Дехто з дослідників називає інші складові цієї характеристики. Зокрема, Я.Є. Мишков включає до криміналістичної характеристики цих злочинів такі елементи: способи вчинення злочину; способи приховування злочину; час, обстановка, типова слідова картина; особа злочинця [14, 4–7], а М.М. Лашко, виходячи з того, що предмет доказування визначає правові рамки криміналістичної характеристики, й збіг їх елементів тому є швидше номінальним, ніж змістовним, виділяє серед обставин, що підлягають установленню в кримінальній справі, наступні елементи криміналістичної характеристики: 1) якісна характеристика предмета хабара (гроші, цінні папери, послуги матеріального характеру, сприяння по службі тощо); 2) джерела предмета хабара (наприклад, у зв'язку зі здійсненням розкрадання предмет хабара може виникнути як результат розкрадання, хабар може передаватися з метою приховання розкрадання або іншого злочину і т.п.); 3) способи використання й можливість реалізувати сам предмет хабара (у тому числі й споживчі якості предмета хабара); 4) розмір хабара; 5) обставини передачі хабара (спосіб і механізм передачі хабара); 6) абсолютний час передачі хабара (календарна дата, час доби); 7) момент передачі предмета хабара щодо здійснення посадовою особою дій в інтересах хабародавця; 8) спосіб маскуваня хабара; 9) місце передачі хабара; 10) характер службової дії в інтересах хабародавця (взаємозв'язок з фактами передачі матеріальних цінностей; взаємозв'язок з іншою злочинною діяльністю; зовнішні ознаки відмінності злочинної діяльності у зв'язку з хабаром і звичайної службової діяльності); 11) характеристика суб'єкта злочину (кримінальний досвід; характер займаної посади; освіта хабарника; вік; стать; психологічний генотип (мотиваційні установки); потреба (цільова настанова) – хвороба родичів, зміна житлових умов, щорічний відпочинок на курорті тощо; характеристика особистих зв'язків хабарника (злочинні зв'язки, знайомства); розподіл ролей (за наявності співучасників); 12) обставини, що сприяють хабарництву (недостатньо «прозора» процедура прийняття рішень посадовою особою; неконтрольованість дій посадової особи з боку керівництва; недоступність результату законним шляхом через створення штучних перешкод; порушення ротачії кадрів; колективний спосіб прийняття рішень, що усуває індивідуальну відповідальність).

Очевидно, такий перелік, хоча і є трохи завеликим, дає змогу докладно зрозуміти коло обставин злочину, що входять до типових елементів криміналістичної характеристики, перелік яких наведено раніше.

Але необхідним елементом, що його слід додати до цього переліку, є характеристика предмета хабара. Крім того, на наш погляд, спосіб приховування злочину входить до способу вчинення злочину, виходячи з того, що останній розуміється як обумовлений (детермінований) цілою низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів комплекс дій суб'єкта (суб'єктів) щодо підготування, учинення і приховання злочинного діяння [15, 249].

Таким чином, у структуру типової криміналістичної характеристики хабарництва необхідно включити наступні елементи: предмет хабара; спосіб вчинення хабарництва; місце, час, обстановка вчинення злочину; типова слідова картина; особа злочинця.

Визначивши структуру криміналістичної характеристики хабарництва, звернемо увагу на деякі норми Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (далі – Закон), які стосуються окремих її елементів.

По-перше, це – предмет хабарництва. Стаття 1 Закону містить поняття «неправомірна вигода», що потребує з'ясування співвідношення цього поняття з поняттям хабара.

Серед нового у сфері запобігання і протидії корупції стало введення обмежень щодо отримання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави і органів місцевого самоврядування, у зв'язку з виконанням ними відповідних функцій. Дозволяється приймати особисті подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, за умови, що вартість одного подарунка не перевищує розміру однієї податкової соціальної пільги (434,50 грн у 2010 році).

По-друге, це – спосіб вчинення хабарництва. В Розділі 1 Закону наведено визначення таких понять, як «корупційне правопорушення», «корупція», чого не було в попередньому законі. Другий розділ Закону називається «Заходи щодо запобігання та протидії корупції», під якими слід розуміти сукупність організаційних, законодавчо закріплених умов, обмежень, за допомогою яких держава намагається звести до мінімуму ризик виникнення і прояву корупції у сфері управління. Перелік цих обмежень, наданий у ст. 4 Закону,

слід використовувати для характеристики способів вчинення хабарництва.

Зміна характеристики способу вчинення хабарництва вплине на характеристику місця, часу, обстановки вчинення злочину, а також на з'ясування характеристики *слідової картини хабарництва* – елементи криміналістичної характеристики, які визначаються саме способом, що його використовує злочинець при вчиненні суспільно небезпечного діяння.

По-третє, особа злочинця. Стаття 2 Закону значно розширює коло суб'єктів, які підлягають відповідальності за корупційні правопорушення.

Обмежений обсяг статті не дає можливості розглянути всі новели законодавства, що стосуються криміналістичної характеристики хабарництва. Але навіть на підставі такого часткового дослідження можна зробити висновок: вказані зміни в законодавстві відобразяться на криміналістичній характеристиці хабарництва, що, в свою чергу, потребує розробки нових та удосконалення існуючих криміналістичних прийомів і методів розслідування даного виду злочинів, які становлять методичу розслідування хабарництва як основного прояву корупції. Зазначене має скласти зміст юридичних наукових розвідок за темою дослідження.

Список використаних джерел:

1. Семенов В. Кому по силам победить коррупцию? / В. Семенов. // Вечерний Харьков. – 2009. – № 143. – С. 4.
2. Стан та структура злочинності в Україні (2010 р., I півріччя) / МВС України.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvsinfo.gov.ua/statistika/StatistikaMVS_2010-6.xls
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.
4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 року № 251-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.
5. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – Ст. 266.
6. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 11 червня 2009 року № 1506-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 691.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 11 червня 2009 року № 1508-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 46. – Ст. 699.
8. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних діянь: Закон України від 11 червня 2009 року № 1507-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.
9. Шведова Г.Л. Окремі питання характеристики суб'єктів корупційних злочинів: політико-кримінологічний аспект: наук. праці / Г.Л. Шведова. // Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – Т. 69. – Вип. 56: Політологія. – 224 с. – С. 215–218.
10. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів: текст лекцій / І.І. Когутич. – Львів: Тріада плюс, 2006. – 456 с.
11. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории / Н.П. Яблоков // Вестник Московского университета. – Серия 11. Право. – 2000. – № 2. – С. 6.
12. Лашко Н.Н. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования взяточничества и коррупции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Н.Н. Лашко – М.: РГБ, 2003.
13. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А.П. Шеремет. – [2-е вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
14. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Ярослав Євгенович Мишков. – Х., 2005. – 20 с.
15. Скригонюк М.І. Криміналістика: підруч. / Скригонюк М.І. – К.: Атіка, 2005. – 496 с.

Андрій ШИЛО

ВПЛИВ НОВОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА РОЗРОБКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА

Резюме

Досліджено новели законодавства України в сфері протидії корупції та їх вплив на елементи структури криміналістичної характеристики хабарництва як прояву корупції, що обумовлює удосконалення криміналістичної методики розслідування хабарництва.

Андрей ШИЛО

**ВЛИЯНИЕ НОВОГО АНТИКОРРУПЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НА РАЗРАБОТКУ
КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА**

Резюме

Исследованы новеллы законодательства Украины в сфере противодействия коррупции и их влияние на элементы структуры криминалистической характеристики взяточничества как проявления коррупции, что обуславливает усовершенствование криминалистической методики расследования взяточничества.

Andriy SHYLO

**INFLUENCE OF NEW ANTICORRUPTION LEGISLATION ON DEVELOPMENT OF CRIMINALIS-
TICS METHODS OF BRIBERY INVESTIGATION**

Summary

Ukrainian legislative innovations in the field of corruption counteraction and their influence on the structural elements of criminalistics characteristics of bribery as corruption manifestation that determines improvement of criminalistics methods of bribery investigation are examined in the article.